

Modern Dünyada Geleneksel İslâm'ın İzini Süren Bir Hakîm: Seyyid Hüseyin Nasr*

The wise (hakîm) is he who pursues Traditional Islam in the Modern World: Seyyed Hossein Nasr

İbrahim Kalın**

Seyyid Hüseyin Nasr, 1933 yılında Tahran'da doğdu. İlk öğrenimini İran'da tamamladıktan sonra Massachusetts Institute of Technology (MIT)'de matematik ve fizik okudu. Daha sonra 1958 yılında Harvard Üniversitesi'nde İslam kozmolojisi ve bilimi alanında yaptığı çalışmayla doktorasını tamamladı. 1958 ile 1978 yılları arasında bir dönem dekanlığını da yapmış olduğu Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bilim tarihi ve bilim felsefesi dersleri verdi; ayrıca Aryamehr Üniversitesi rektörü olarak görev yaptı. 1962 ve 1965 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde misafir profesör, 1964-65 yıllarında da Beyrut Amerikan Üniversitesi İslami Çalışmalar bölümünde, Ağa Han kürsüsünde profesör olarak bulundu. İran Felsefe Akademisi'nin kurucusu ve ilk başkanıdır. 1979 yılında Amerika Birleşik Devletlerine göç eden Nasr, birçok üniversitede hocalık yaptıktan sonra 1984 yılında hâlen görev yaptığı George Washington Üniversitesi'nde İslami Araştırmalar profesörü olarak göreve başladı.

Nasr ilmi kariyeri boyunca din-bilim ilişkileri, bilim felsefesi ve İslam bilimi üzerine önemli çalışmalara imza attı. Edinburgh Üniversitesi'nde 1981

* Center for Islam and Science, Resources on Islam and Science'ta (www.cis-ca.org, posted in March 2001) yayınlamış makalenin çevirisi olup yazarı tarafından gözden geçirilmiştir.

** Dr., Doktorasını George Washington Üniversitesi'nde Beşeri Bilimler ve Mukayeseli Felsefe alanında yaptı. Akademik ilgi alanları arasında epistemoloji, bilim felsefesi, din-bilim ilişkileri, İslam felsefesi, İslam-Batı ilişkileri, dinler arası ilişkiler, modern Orta Doğu ve Türk modernleşmesi bulunmaktadır. Türkçe yayımlanan *İslam ve Batı* (İSAM Yayınları, 2007) adlı çalışması 2008 Yazarlar Birliği Fikir Ödülünü almıştır. *Knowledge in Later Islamic Philosophy: Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition* adlı eseri Oxford Üniversitesi tarafından yayımlanmaktadır.

İletişim: SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Reşit Galip Cd. Hereke Sk. No:10, Gaziosmanpaşa, Çankaya, Ankara. Ş ikalın@setav.org Ş (+90 312) 405 5161.

yılında verdiği Gifford seminerleri aynı yıl *Knowledge and the Sacred* ismiyle kitap olarak basıldı. 1999 yılında *Templeton Religion and Science Course* ödülünü alan ilk Müslüman bilim adamı oldu. Nasr'ın bir takım çalışmalarını içeren ve bilim anlayışını konu edinen bir edisyon *Yaşayan Filozoflar Serisi Kitaplığında* [*The Library of Living Philosophers Series*] yayınlandı.

Nasr genelde din ve bilim, özelde ise İslam ve bilim arasındaki ilişki üzerine bir dizi kitap ve makaleler yazdı. 1964 yılında *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines* ismiyle yayınladığı doktora tezi İslam kozmolojisi alanında yazılmış ilk eserdir. Bu eserin giriş bölümünde Nasr, İslam biliminin üç önemli figürünü ve onların tabiatın incelenmesine dair yaklaşımlarını tartışır. 1968 yılında yayınlanan *Science and Civilization in Islam* isimli eseri "İslam Bilimi" kavramını gündeme taşımıştır. İslam'ın dünya görüşü içerisinde bilimin anlamını tartışan Nasr, tıp, astronomi, matematik, cebir, kimya, fizik, coğrafya ve tabiat bilgisi gibi alanlarda İslam bilim geleneğinin başarılarını analiz etmiştir. Bu eser birincil kaynaklara dayanmaktadır ve İslam medeniyetinde bilimin konumuna dair yazılmış en iyi muhtasar eser olma vasfını korumaktadır.

Nasr'ın İslam bilimi sahasındaki bir diğer entelektüel çalışması ne yazık ki tamamlanmamıştır. William Chittick ile üç cilt olarak derlediği *An Annotated Bibliography of Islamic Science* [Açıklamalı İslam Bilimi Bibliyografyası], İslam bilim tarihi üzerine Batı dillerinde yazılmış eserlerin geniş bir tahlini sunar. İlk cildi 1975, üçüncüsü ise 1991'de basılmıştır.

1976 yılında basılan *Islamic Science: An Illustrated Study* Nasr'ın İslam bilimi alanındaki en önemli çalışmasıdır. Bu çalışma İslam bilimini, onun felsefi önermelerini, tarihini ve gelişimini görsel malzemeler, resimler ve diyagramlar kullanarak ortaya koyan ilk çalışma olmuştur. Nasr bunların yanında İslam ve bilim arasındaki ilişkiyi 1981 yılında yayınlanan *Islamic Life and Thought*, 1993 yılında yayınlanan *The Young Muslim's Guide to the Modern World* ve 1994 yılında yayınlanan *The Islamic Intellectual History in Persia* isimli çalışmalarında da tartışmıştır.

Nasr ayrıca din, bilim ve çevre krizi arasındaki ilişki konusunda önde gelen figürlerden birisidir. *The Encounter of Man and Nature: The Spiritual Crisis of Modern Man* 1968'de yayınlandığında çevre krizinin tahripkâr sonuçlarını tahmin eden ilk çalışmalardan biri olmuştur. Bu çalışma modern bilim ve teknoloji tarafından gasp edilmesi ve ele geçirilmesi gereken etkisiz bir unsur olarak kavranan modern tabiat kavramının felsefi bir eleştirisidir. Ayrıca bu çalışmasında Nasr modern bilim ve onun seküler sonuçlarının ortaya koyduğu sorunlarla yüzleşmiştir. Bu bağlamda 1996 yılında yayın-

ladığı ve önceki çalışmaları ile süreklilik arz eden *Religion and the Order of Nature* çalışması bir taraftan modern bilimin yükselişini açıklarken diğer taraftan da tabiatı konu edinen seküler ve indirgemeci felsefeleri eleştirmektedir. Bu kitapta ayrıca kutsal tabiat nosyonunu ve hayatı boyunca kurduğu geleneksel kozmoloji anlayışını tekrardan ihya etmeye çalışmıştır. Gelenekselci okulun önemli bir ismi olarak Nasr, bilim ile hem geleneksel hem de kutsal anlamları bağlamında ilgilenmiştir. Bu bağlamda 1981 yılında yayınladığı *Knowledge and the Sacred* ve 1993 yılında yayınladığı *The Need for a Sacred Science* çalışmalarında metafiziğin çatısı altında fizik, entelektüel ve nakli ilimlerin iç içe geçmişliği ve birliğini vurgulayarak kutsal bilimi [*scientia sacra*] ihya etmeye çalışmıştır.

Nasr kariyeri boyunca din ve bilim arasındaki ilişkinin bütün temel unsurları ile ilgilenmiştir. Nasr'ın çabaları iki başlık altında değerlendirilebilir: 60'lardan beri neredeyse tek başına ortaya koyduğu İslam bilimi kavramı ve modern batı biliminin eleştirisidir. Nasr, İslam bilimini temelinde tevhid inancı olan İslami dünya görüşü bağlamında tabii olayların sistematik olarak incelenmesi şeklinde tanımlamaktadır. Nasr'a göre tevhid'in felsefi, kelami ve manevi (tasavvufi) anlam katmanları vardır. İnsan ve tabiat fenomeninin birliği, Tanrının yaratıcı eylemi dediğimiz tek bir kaynaktan yayılan her şey gibi a priori metafizik bir önermedir. Tıpkı Hıristiyan ve Hindu emsalleri gibi İslam tabiat bilimi de tabiatın nizamına, eşyanın ilahi kökenine işaret eden Allah'ın ayetleri [*ayatullah*] olarak bakmaktadır. Bu görüşe göre tabiat düzeninin bir mutlak sonunun olması ona hem kutsallık hem de anlam katmaktadır. Bu çerçeve içerisinde tabii düzen akıl ile (*el-'akl*) keşfedilebilecek bir içsel anlamlılığı haiz biçimde açıklanmaktadır. Mantıksal akıl (reason) yürütmenin analitik işlevi burada aklın (intellect) sentezleme gücüyle tamamlanmaktadır. Analitik akıl (reason) tarafından temel unsurlarına ayrılan ve analiz edilen doğal olgular, sezgi ve sentez gücünden dolayı daha yüksek bir epistemolojik konuma sahip olan akıl (intellect) tarafından tutarlı bir bütüne atfedilmektedir. Böylece Nasr bilimsel çalışmalarında bütünsel bir evren ve bütünsel bir epistemoloji sergilemektedir.

İslam tabiat biliminin amaçsal doğası tabiatla hiyerarşik bir düzen öngörmektedir. Bunu açıklamak için Nasr, ilk öncülü mutlak Tanrı ilkesi ile tecelisi, yani yaratılmışlar âlemi arasındaki farkı ortaya koymak olan geleneksel İslam felsefesinin dilini kullanmıştır. Ontolojik bir hiyerarşi içeren vahdetten kesret âleminin yaratılması gibi farklı varlık katmanları da hiyerarşik birimler olarak konulmuştur. Bunlar içerisinde kozmosa ayrı bir vurgu yapılmaktadır. İlahi yaratılıştaki her gerçekliğin kendi anlamı ve yeri olduğundan dolayı bunlar tek bir unsura indirgenemezler; yani bunlar eşyanın

mutlak ve bütüncül yapı unsurlarıdır. Nasr'a göre hiyerarşik ve gayeci evren anlayışı, İslam doğa bilimlerinin indirgemecilik ve materyalizm zemininden kurtulmasını sağlamaktadır.

Benzer şekilde neredeyse hepsi filozof olan Müslüman bilim adamları fizikalizm ve/veya bilimcilik (scientism) yapmadan oldukça gelişmiş bilimsel araştırma ve deney yöntemleri geliştirmişlerdir. Nasr'a göre İslam bilim geleneğinin en büyük başarısı sadece Kâbe'nin yönünü bulmak gibi pratik katkıları değil, İslam'ın metafizik prensiplerine dayanan kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmiş olmasıdır. Bu bağlamda İslam bilimi salt Müslüman olanların geliştirdiği ve ilerlettiği bir bilim değildir. Bilakis tabiatın İslam vahyinin dünya görüşü içerisinde bilimsel olarak incelenmesidir.

Nasr'ın din ve bilimle ilgili çalışmalarının diğer boyutunu modern bilim eleştirisi oluşturmaktadır. Nasr, Batılı seküler bilimin ve bu bilim anlayışının batı dışı dünya üzerindeki etkilerine dair görüş beyan eden en açık sözlü eleştirilenlerden biridir. Pek çok çalışmasında modern bilimin köklerinin ortaçağ Hıristiyanlığını ve modern batıyı ayıran hududu belirleyen felsefi varsayımlarda bulunduğunu göstermiştir.

On altı ve on yedinci yüzyıllarda yaşanan bilimsel devrim, Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olarak ele alındığında Nasr, Hıristiyan düşüncesinin kademeli olarak terk edilip yerine seküler evren düşüncesinin konduğunu söyler. Modern bilimin yükselişi sadece bilimsel ölçümlerde ve araçlarda çığır açan keşiflerin bir sonucu değildir. Asıl etken on altıncı yüzyıldan sonra Avrupa'da zuhur eden modern insanın dünya görüşünün radikal biçimde değişmesidir. Nasr bu görüşünü desteklemek için modern bilimin öne çıkan altı özelliği olduğunu belirtir.

İlk olarak seküler evren anlayışı bir taraftan doğal düzende kutsalın izlerini görmezken gelirken, diğer taraftan evrenin bir "gaye"si olduğunu reddeder. Geleneksel medeniyetlerin hepsinin kabul ettiği evrenin bir gayesi olduğu anlayışı modern bilim tarafından reddedilmektedir.

Modern bilimin ikinci özelliği dünyaya bakışın on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl deistlerinin favori figürleri olan *saat* ve *makine* modeli üzerinden mekanikleşmesidir. Modern bilim ve felsefe her şeyi bilimsel ve rasyonel yöntemle açıklama iddiasında olduğundan evreni bir makine gibi kurgulamak istemişlerdir. Bu yolla da modern fizik bilimlerin ölçme biçimleri ve analiz metotlarıyla evren analiz edilebilecektir.

Üçüncü özellik gerçeği elde etmenin tek güvenilir yolunun rasyonalizm ve deneycilik olduğu iddiasıdır. Her ne kadar bu iki ekol arasında derin çatış-

malar ve anlaşmazlıklar varsa da seküler ve indirgemeci felsefi analiz her iki ekol tarafından kullanılmaktadır.

Dördüncü özellik ise bilen özne [*res cogitans*] ile bilinen nesne [*res extensa*] arasında tam bir ayırım öngören kartezyen düalizmden devralınan mirastır. Bu ayırımın en açık sonuçlarından biri insanın kendi tabii çevresine, hatta insan bilgisine nesne olacak her şeye manevi ve epistemolojik olarak yabancılaşmasıdır.

Modern bilimin baskın altı özelliğinin beşincisi insanı her şeyin ölçüsü olarak gören ve Nasr'ın "Prometheyen insan algısı" dediği özelliktir. Nasr bunun karşısına yer ile gök, dünya ile ahiret arasında köprü olan insanı yani "Allah'ın yeryüzündeki halifesi"ni koymaktadır.

Modern seküler bilimin son özelliği tabiatı bir güç kaynağı olarak sömürmesi ve tahakküm altına almasıdır ki bu yaklaşım Endüstri Devriminin ve kapitalizmin yükselmesinin ardındaki temel itici güçtür. Beraber düşünüldüğünde bu altı kazıyıcı modern seküler bilimin felsefi çerçevesini oluşturmaktadır. Bu felsefi çerçeve bilimciliğe yol açarak bir taraftan kutsal kozmos bakışını yıkarken diğer taraftan da nükleer savaşlar ve çevre krizi gibi modern çevre sorunlarına neden olmuştur.

Bilim ve din arasındaki ilişki üzerine şu ana kadar söylenenler Nasr'ın bilimin uygulamalarına aşılacak etik boyutun modern seküler bilimin bütün günahlarını temizleyeceği yaklaşımını ileri süren modernist-püriten yaklaşımı reddettiğini zaten ortaya koymaktadır. Etik ve dinin rolünü sadece uygulama alanına hapsedmek yerine Nasr, modern bilimin felsefi temellerinin radikal bir yapı-bozumunu önermekte ve tekrardan evrenin dini olarak tasavvur edilmesi görüşünü ihya etmeye çalışmaktadır. Büyük dünya dinlerinin kadim öğretileri üzerine inşa edilmiş metafizik bir çerçeve, din ve bilim arasında sahici, hakiki bir ilişki için olmazsa olmaz şarttır.

S. H. Nasr Hakkında Ayrıntılı Bilgi İçin...

- İbrahim Kalın, "The Sacred versus the Secular: Nasr on Science", *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr* (ed. by Lewis Hahn), The Library of Living Philosophers, (Chicago: Open Court Press, 2001), pp. 445-462
- İbrahim Kalın, "Three Views of Science in the Islamic World" içinde: *God, Life and Cosmos: Christian-Muslim Perspectives* (eds. Ted Peters, Muzaffar Iqbal and Syed Noumanul Haque), (Ashgate, 2002), pp. 43-75.
- L. E. Hahn, R. E. Auxier, and L. W. Stone, Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. Chicago/LaSalle, Open Court, 2001.
- Leif Stenberg, *The Islamization of Science: Four Muslim Positions Developing an Islamic Modernity*. Lund: Lund Studies in History of Religions, 1996.

Türkçede Yayımlanan Eserleriyle S. H. Nasr

- *Islamic Philosophy from Its Origin to the Present: Philosophy in the Land of Prophecy*, Newyork: State University of New York Press, 2006 [*İslam Felsefesi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2007].
- [*Ebedi Hikmet Peşinde*, çev. Harun Tan, İstanbul: İnsan yayınları, 2007]. Bu çeviri Nasr'ın otobiyografisinin tercümesidir.
- *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*, New York: HarperCollins, 2002. [*İslam'ın Kalbi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002].
- *Ideals and Realities of Islam*, Chicago: Kazi Publications, 2000 [*İslam: İdealler ve Gerçekler*, çev. Ahmet Özel, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009]
- *Sufi Essays*, Chicago: Kazi Publications, 1999 [*Tasavvufi Makaleler*, çev. Sadık Kılıç, İstanbul:İnsan Yayınları, 2002].
- *Poems of the Way*, Oakton: Foundation for Traditional Studies, 1998 [*Yol Şiirleri*, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003].
- *Religion and the Order of Nature*, Oxford: Oxford University Press, 1996 [*Tabiat Düzeni ve Din*. çev. Latif Boyacı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002].
- *Söyleşiler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996. [Seyyid Hüseyin Nasr ile farklı zamanlarda yapılmış muhtelif söyleşilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.]
- *Makaleler I*, çev. Şahabettin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995; *Makaleler II*, çev. Şahabettin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997 [*Makaleler I ve II* Seyyid Hüseyin Nasr'ın çeşitli dergi ve benzeri organlarda yayınlamış olduğu makalelerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.]
- *In Quest of the Sacred The Modern World in the Light of Tradition*, Oakton: Foundation for Traditional Studies, 1994 [*Kutsalın Peşinde / Gelenegin Işığında Modern Dünya*, çev. Süleyman Erol Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995].
- *The Need for a Sacred Science*, Albany: State University of New York Press, 1993 [*Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*. çev. Şehabeddin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995].
- *The Young Muslim's Guide to the Modern World*, Chicago: Kazi Publications, 1993 [*Genç Müslüman'a Modern Dünya Rehberi*. çev. Şahabeddin Yalçın, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995].

- *Islamic Art and Spirituality*, Ipswich: Golgonooza, 1987 [*İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992].
- *Traditional Islam in the Modern World*, London: Kegan Paul International, 1987 [Modern Dünyada Geleneksel İslam, çev. Hüsamettin Arslan / Savaş Şafak Barkçin, İstanbul: İnsan Yayınları, 1987].
- *Islamic Life and Thought*, London: Allen and Unwin, 1981 [*İslam'da Düşünce ve Hayat*, çev. Fatih Tatlılıoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1988].
- *Knowledge and the Sacred*, New York: Crossroad, 1981 [*Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999].
- *Sadr al-Din Shirazi and his Transcendent Theosophy: Background, Life and Work*, Iran: Imperial Iranian Academy of Philosophy, 1978 [*Molla Sadra ve İlahi Hikmet*, çev. Mustafa Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1990].
- *Islam and the Plight of Modern Man*, United Kingdom: Longman Group, 1976 [*İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı*, çev. Ali Ünal, İstanbul; İnsan Yayınları, 1984].
- *Islamic Science: An Illustrated Study*, London: World of Islam Festival Trust, 1976; & Chicago: Kazi Publications, 2007 [*İslam ve İlim: İslam Medeniyetinde Akli İlimlerin Tarihi ve Esasları*, Çev. İlhan Kutluer, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989].
- *Philosophy, Literature and Fine Arts*, London: Arnold Overseas, 1982 [*Felsefe, Edebiyat ve Güzel Sanatlar*, Çev. Hayriye Yıldız, İstanbul: Akabe Yayınları, 1989].
- *Science and Civilization in Islam*, Cambridge: Harvard University Press, 1968 [*İslam'da Bilim ve Medeniyet*, çev. Nabi Avcı, Kasım Turhan ve Ahmet Ünal, İstanbul: İnsan Yayınları, 1991].
- *The Encounter of Man and Nature: The Spiritual Crisis of Modern Man*, London: Allen and Unwin, 1968 [*İnsan ve Tabiat*, çev. Nabi Avcı, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982].
- *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, Cambridge: Harvard University Press, 1964 [*İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları, 1985].
- *Three Muslim Sages: Avicenna-Suhrawardi-Ibn 'Arabi*, Cambridge: Harvard University Press, 1964 [*Üç Müslüman Bilge*, çev. Ali Ünal, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000].